

ล้านช้างในนาน: ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับชาวล้านช้างในรัฐนาน ยุคพุทธศตวรรษที่ 24-25

Lan Xang in Nan: Some Observations on Lan Xang People in Nan State around 18th-19th century

บริพัตร อินปาตีะ¹

Boripat Inpata

¹สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

History Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Sisaket Rajabhat University

ได้รับบทความ: 15 กุมภาพันธ์ 2565

ปรับปรุงแก้ไข: 26 เมษายน 2565

ตอบรับตีพิมพ์: 5 พฤษภาคม 2565

บทคัดย่อ

การยกตัวอย่างทางวัฒนธรรมของล้านช้างที่ปรากฏในนานโดยทั่วไป มักจะเลยถึงความเป็นไปได้ของประวัติศาสตร์ของนานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ซึ่งนานฟื้นฟูความเป็นรัฐขึ้นมาใหม่ บทความนี้จึงมุ่งจะสำรวจการปรากฏตัวของชาวล้านช้างในประวัติศาสตร์นาน รวมถึงมองหาตัวอย่างความเป็นไปได้ของวัฒนธรรมล้านช้างที่ปรากฏในนานภายใต้ช่วงเวลาดังกล่าว จากการศึกษาพบว่า นานในช่วงเวลาดังกล่าวมีความสัมพันธ์ในด้านประชากรกับเวียงจันทน์ และปรากฏหลักฐานที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมล้านช้างในงานด้านวรรณกรรมด้วย อย่างไรก็ตามแม้จะปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงการมีตัวตนอยู่และการสืบเนื่อง แต่ประชากรกลุ่มดังกล่าวไม่ได้เป็นกลุ่มใหญ่มากพอที่จะมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมหลักในภาพรวมของนานแต่อย่างใด

คำสำคัญ: น่าน, ชาวล้านช้าง, ข้อสังเกต, พุทธศตวรรษที่ 24-25

Abstract

The culture illustration of Lan Xang that appeared in Nan normally neglect the probabilities of history of Nan in 18th-19th century, which Nan has restore the newly status as the state. This article intended to observes the appearance of Lan Xang people in history of Nan and look for the evidence of probabilities of Lan Xang culture that appear in that period. From the study found out that Nan at that time had a relation of people with Vientiane. And found some evidences that reflect to Lan Xang culture in literature part as well. However, even though there were evidences that appearance, the existence and continuity, but those people were not the majority enough to influenced the mainstream culture in Nan.

Keywords: Nan, Lan Xang people, Observation, 18th-19th century

บทนำ

ราวเดือนเมษายน พ.ศ. 2559 เมื่อกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา จัดทำคู่มือการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ. 2559-2563 ได้มีบทความจากเว็บไซต์ของผู้จัดการที่ค่อนข้างน่าสนใจ เนื้อหาหลักของบทความนั้นกล่าวถึงความไม่พอใจของชาวน่านที่หลุดไคร่รายชื่อของพื้นที่พัฒนาการท่องเที่ยว แต่ขณะเดียวกันในเนื้อหาก็รายงานว่า “ชาวจังหวัดน่าน กำลังตั้งประเด็นถกถึงประวัติศาสตร์ว่า เมืองน่านเป็นล้านนา หรือล้านช้าง” (เมเนเจอร์ออนไลน์, 2559)

ประเด็นการกล่าวอ้างความเชื่อมโยงระหว่างน่านกับล้านช้างนั้น ดูจะเป็นความเข้าใจร่วมบางอย่างที่เกิดขึ้นกับคนน่านยุคปัจจุบัน เพราะแม้แต่เว็บไซต์ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์น่านก็มักกล่าวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมระหว่างล้านช้างกับน่านอยู่บ่อยครั้ง ความเข้าใจดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานข้อเท็จจริงที่ว่า ในบันทึกประวัติศาสตร์ของน่าน โดยเฉพาะใน *ราชวงศ์พงศาวดารน่าน* ระบุเรื่องราวเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของรัฐชวาหลวง (ต่อมาจะกลายมาเป็นน่าน) ว่ามีจุดกำเนิดร่วมกันกับรัฐของชาวลาวในสมัยขุนนุ่นขุนฟอง อีกทั้งพรมแดนของรัฐน่านในอดีตก็ติดต่อกับหลวงพระบาง ทำให้สามารถเข้าใจได้ว่า ผู้คนของทั้งสองดินแดนย่อมมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและวัฒนธรรมล้านช้างย่อมถ่ายทอดมายังน่าน

อย่างไรก็ตาม การพูดถึงความสัมพันธ์ของน่านกับล้านช้างที่มักลากประวัติศาสตร์ย้อนไปถึงยุคนุ่นขุนฟองหรืออ้างหลักฐานลาวในยุคของฟ้าจ่ม แม้จะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งรองรับ แต่ก็เป็นการละเลยถึงความเป็นไปได้ของประวัติศาสตร์ของน่านระยะใกล้กว่า คือช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ซึ่งน่านภายใต้การนำของเจ้าผู้ปกครองราชวงศ์หลวงต้นมหาราชฯ พื้นฟูสถานภาพความเป็นรัฐเอกราชขึ้น ทั้งส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมมาถึงยุคปัจจุบัน ภายในช่วงเวลาของการฟื้นฟูดังกล่าว มีการรวบรวมกลุ่มคนจากหลายหลายที่มาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นไปได้ว่าวัฒนธรรมของชาวล้านช้างที่ในน่านยุคปัจจุบันจะเป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนตัวของประชากรชาวล้านช้างในยุคดังกล่าวมากกว่ายุคก่อนหน้า

บทความนี้จึงต้องการนำเสนอให้เห็นถึงการปรากฏตัวของชาวล้านช้างในน่านช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ผ่านเอกสารประวัติศาสตร์และหลักฐานทางวรรณกรรมทั้งจากหลักฐานที่ปรากฏในน่านเอง เช่น *ราชวงศ์พงศาวดารน่าน*, *พื้นเมืองน่านแลคราวทางเมืองน่าน*, เอกสารโบราณที่พบในฐานข้อมูล Lannamanuscripts รวมถึงเอกสารโบราณจากฝั่งล้านช้างที่พบในฐานข้อมูล Laomanuscripts อันจะช่วยให้เห็นภาพตำแหน่งแห่งที่ของชุมชนชาวล้านช้างและความเป็นไปได้อื่นที่อาจเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมล้านช้าง

ซึ่งปรากฏในน่าน รวมถึงทำให้เข้าใจบริบทความสัมพันธ์ระหว่างน่านกับล้านช้างในช่วงเวลาดังกล่าวได้มากขึ้น

1. ความเป็นไปได้ในการเคลื่อนตัวของวัฒนธรรมล้านช้างเข้าสู่่าน

วัฒนธรรมของมนุษย์สามารถส่งผ่านระหว่างกันได้ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มคน ดังนั้น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของล้านช้างเข้าสู่่านจึงต้องหมายถึงการเคลื่อนตัวของคนหรือแนวคิดของคนจากล้านช้างสู่่านด้วยเช่นกัน ซึ่งในกรณีของยุคพุทธศตวรรษที่ 24-25 อาจสามารถแบ่งแนวทางการส่งผ่านทางวัฒนธรรมของล้านช้างสู่่านผ่านกลุ่มคนได้ 3 ประเภท

1.1 ราชสำนักและกลุ่มชนชั้นปกครอง

กลุ่มคนส่วนยอดพีระมิดของลำดับชั้นทางสังคมที่มีอำนาจในรัฐ มีอิทธิพลทั้งในแง่ของการดำเนินนโยบายทางการเมืองและกำหนดแนวทางค่านิยมทางสังคม การที่ชนชั้นปกครองของราชสำนักในดินแดนหนึ่ง ๆ นิยมชมชอบหรือเลือกที่จะเดินตามรูปแบบทางวัฒนธรรมหนึ่งโดยอมส่งผลให้วัฒนธรรมที่ถูกเลือกนั้นกลายเป็นที่นิยมและปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดในพื้นที่การปกครองของรัฐนั้น ๆ และแม้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 จะเป็นช่วงการปกครองแบบจารีตที่ยังไม่ได้มีการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองหรือทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจน แต่อย่างน้อย วัฒนธรรมที่ชนชั้นปกครองหรือเจ้าผู้ปกครองน่านยอมรับหรือนิยมชมชอบก็ย่อมจะต้องปรากฏขึ้นในพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจของน่าน เช่น การปรากฏขึ้นของพระพุทธรูปทรงเครื่องและสถาปัตยกรรมเลียนแบบกรุงเทพฯ ในน่านช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

ภายใต้คำอธิบายดังกล่าว การที่ศิลปกรรมที่หลงเหลือมาจากยุคพุทธศตวรรษที่ 24-25 อันเป็นยุคที่น่านพื้นตัวและเริ่มบูรณะสิ่งก่อสร้างเป็นจำนวนมาก ไม่ได้ปรากฏให้เห็นถึงร่องรอยศิลปะความเป็นล้านช้างอย่างชัดเจน หรือมีความคลุมเครือ ทำให้อาจมองได้ว่า แม้พื้นที่ของรณัฐน่านจะติดต่อกับพรมแดนของรัฐของชาวล้านช้าง โดยเฉพาะ

หลวงพระบาง แต่เจ้าผู้ปกครองน่านไม่ได้มีความนิยมหรือมุ่งให้คุณค่าต่อวัฒนธรรมล้านช้างมากกว่าวัฒนธรรมอื่นอย่างมีนัยสำคัญมากนัก

สาเหตุที่เป็นเช่นนั้น อาจเนื่องมาจากในยุคพุทธศตวรรษที่ 24-25 ดินแดนของชาวลาวไม้อ้ออาณาจักรขนาดใหญ่ที่มีอำนาจหรืออิทธิพลต่อแคว้นแคว้นเพื่อนบ้านแต่อย่างใดแล้ว ล้านช้างในช่วงเวลาดังกล่าวแตกเป็นหลายส่วน ซึ่งต่างฝ่ายก็พยายามช่วงชิงการมีอำนาจนาระหว่างกัน เวียงจันทน์ในพุทธศตวรรษที่ 24 ประสบกับปัญหาการเมืองภายในและการควบคุมอำนาจของเมืองขึ้น ขณะที่หลวงพระบางเองก็อ่อนแอและไม่สามารถสร้างตัวเองให้เป็นรัฐที่มีอำนาจนำเหนือเพื่อนบ้าน ถึงขนาดพ่ายแพ้ต่อเวียงจันทน์ใน พ.ศ. 2334, ล้มเหลวในการตีเชียงรุ่งจนถูกอีกฝ่ายได้กลับในปี 2363 กระทั่งจนถึงช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ก็จำเป็นต้องพึ่งพาการสนับสนุนของเมืองน่านในการดูแลความสงบเรียบร้อยของพื้นที่พรมแดน นอกจากนี้ น่านกับหลวงพระบางยังมีปัญหาในเรื่องการอ้างสิทธิ์ดินแดนทับซ้อนกันอยู่เนื่อง ๆ (McCarthy, 1900: 162) ภาพลักษณ์ความอ่อนแอดังกล่าว (ในกรณีของหลวงพระบางคือ ความอ่อนแอและความขัดแย้ง) ส่งผลต่อมุมมองในการยอมรับวัฒนธรรม นั่นคือทำให้วัฒนธรรมของชาวล้านช้างจากหลวงพระบางไม่ใช่ตัวเลือกที่น่าสนใจสำหรับเจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงดินมหลวง

ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าชนชั้นปกครองของน่านจะปฏิเสธแนวทางวัฒนธรรมของล้านช้างมาตั้งแต่แรกเริ่ม เพราะน่านในยุคฟื้นฟูของราชวงศ์หลวงดินมหลวงเองก็มีช่วงเวลาเริ่มต้นที่อ่อนแอเช่นกัน เจ้ามังคลวรายศได้เคยลี้ภัยพม่าไปอาศัยอยู่ในเวียงจันทน์ช่วง พ.ศ. 2318 ก่อนจะถูกกวาดต้อนลงมาอยู่ในสยามพร้อมกับเชลยชาวเวียงจันทน์อื่น ๆ ใน พ.ศ. 2322 เมื่อสยามบุกขึ้นไปตีเวียงจันทน์ การใช้ชีวิตในช่วงหนึ่งท่ามกลางชาวเวียงจันทน์อาจทำให้เจ้ามังคลวรายศมีโอกาสได้คุ้นเคยกับวัฒนธรรมของชาวเวียงจันทน์ในบางส่วน

นอกจากนี้ยังมีการพบจารึกฐานพระพุทธรูปในวัดศรีบุญเรือง อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ซึ่งระบุถึงปีจุลศักราช 1155 (พ.ศ. 2336) อันเป็นช่วงที่เจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ เพิ่งจะเริ่มต้นการฟื้นฟูน่าน ว่าได้มีคำสั่งให้นำช่างทอง (ทองเหลือง) จากเมืองล้านช้าง มาเพื่อทำการหล่อพระพุทธรูป แสดงให้เห็นว่า ในระยะแรกเริ่มของการฟื้นฟูน่าน ผู้ปกครองน่านเองก็มีค่านิยมหรือความใกล้ชิดบางอย่างกับชุมชนของชาวล้านช้าง แต่ บทบาทและอิทธิพลของชาวล้านช้างคงแผ่ลงในช่วงเวลาต่อมา เมื่อกลุ่มประชากร จากแหล่งอื่นซึ่งใกล้ชิดกับน่านมากกว่าเข้ามาแทนที่ในฐานะของพลเมือง สังเกตจาก การที่เมื่อมีการฟื้นฟูเมืองสาและมีการสร้างวิหารขนาดใหญ่อย่างวัดบุญยืน ช่างที่ใช้ก็เป็น ช่างชาวเชียงของ และในยุคหลังจากนั้น ช่างชาวพม่าและช่างจากรัฐอื่นในเขตวัฒนธรรม ล้านนาก็จะกลายเป็นช่างฝีมือหลักที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูปหรือบูรณะศาสนสถาน ภายใต้การอุปถัมภ์ของเจ้าผู้ปกครองน่าน

1.2 นักเดินทางชาजर: พ่อค้าและนักบวช

ในอุษาคเนย์ก่อนสมัยใหม่ แม้พลเมืองของรัฐจำนวนมากจะอยู่ในระบบศักดินา ที่สังกัดมูลนาย แต่ยังคงมีกลุ่มอยู่อีกจำนวนหนึ่งที่มีสิทธิพิเศษในการเดินทางข้ามพื้นที่ ต่าง ๆ ระหว่างรัฐได้อยู่ เช่น พ่อค้าที่ทำงานให้กับมูลนาย หรือ นักบวชที่เดินทางแสวง บุญหรือไปสืบศาสนายังต่างแดน สิทธิดังกล่าวแสดงออกให้เห็นผ่านหลักฐานประเภท เอกสารใบเบิกทางที่เรียกกันว่า “ใบขลาง” การเดินทางในลักษณะดังกล่าวอาจไม่ได้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมหรือค่านิยมของดินแดนตนสู่ดินแดนเพื่อนบ้าน โดยตรง แต่การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนทั้งสองดินแดนก็สามารถทำให้เกิด การส่งต่อหรือการลอกเลียนวัฒนธรรมระหว่างกันได้

เส้นทางการเดินทางติดต่อระหว่างดินแดนในเขตวัฒนธรรมล้านช้างและน่าน เป็นที่รู้จักและถูกใช้เป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญระหว่างดินแดนมานานแล้ว ไม่ว่าจะเป็นด้วย จุดประสงค์ทางการค้า การแสวงบุญ หรือกิจการทางศาสนาอื่น ด้วยเหตุว่าพรมแดน ทางตะวันออกของน่านนั้นติดต่อดโดยตรงกับพื้นที่ในอำนาจของอาณาจักรล้านช้าง

เส้นทางคมนาคมระหว่างกันปรากฏในหนังสือพื้นนาเมืองน่าน ที่กล่าวถึง “คราวทาง” (ระยะทาง) อันเป็นเส้นทางการเดินทางจากน่านไปยังล้านช้าง (หนังสือพื้นนาเมืองน่าน, 2528: 19-21) เอกสารดังกล่าวน่าจะเขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 แต่เส้นทางน่าจะเป็นที่รู้จักกันมาพอสมควรแล้ว โดยมีหลายเส้นทางที่สามารถเดินไปได้ทั้งสายเหนือและสายใต้ ซึ่งสายใต้ระบุว่า

“เมืองจั่วไพล้านช้างไพน้ำปาด นอนกลาง 3 คีน ลูกน้ำปาดไพน้ำลุ่ม นอนกลาง 1 คีน
รอดแดนที่เมืองน่านหว่างน้ำปากน้ำลุ่มที่เขาแขง”

และ

“...หลักหมื่นไพล่งหลวงเมืองดั่ง 10,000 วา เลี้ยงดั่งที่มหาธัมมเจ้าหันแล ลูกเมืองดั่งไฟ
เมืองชัย 5 คีน เมืองชัยไฟเมืองจัน 10 คีน ล่องน้ำของไฟแล เมืองดั่งไฟแก่นท้าว 9 คีน
แก่นท้าวไฟเมืองจัน 20 คีน ลูกแก่นท้าวไพนครไชย 11 คีน ลูกบ้านท้าวหล้าไฟเมืองดั่ง
ไพน้ำของคีน 1 ลูกน้ำของไฟเมืองหลวงพระบางที่องค์อยู่ 15,000 วา ลูกน้ำของไพรอด
เวียงจัน 150,000 วา แลลูกเวียงจันทบุรีไฟเมืองคูก 10,000 วา แล”

ส่วนเส้นทางสายเหนือจากเมืองน่าน ระบุถึงว่า

“คราวด่านล้านช้างทางบ่อว่า แต่เวียงไฟเมืองกง 16,000 เมืองกงไฟบ้านตอง 8,000
บ้านตองไฟบ้านแคว้ง 8,000 บ้านแคว้งไฟปันใหม่ 4,000 ปันใหม่ไฟน้ำพูน 4,000 น้ำพูน
ไฟปางฮ่อน 4,000 เลี้ยงแดนที่มหาธัมมเจ้าที่นั่นแล ลูกปางฮ่อนไฟเมืองแวน 3 คีน เมืองแวน
ไฟเมืองม้อคีน 1 เมืองม้อไฟเมืองกองคีน 1 ไฟเอาค่าด่านรอดเมืองกองที่นั่นจิม...”

และอีกสายหนึ่งสามารถเข้าสู่เมืองเงินและไปเมืองหลวงพระบางต่อไปได้

“...คราวบ่อมางแพวเมืองห่านมี 53,000 วาแล เมืองพอนไฟเมืองเงิน 18,000 เมืองเงิน
ไฟเมืองห่าน 8,000 เมืองห่านไฟเมืองเหล็ก 2,000 เมืองเหล็กไฟท่าสว่าง 1 วัน
ท่าสว่างไฟเมืองหลวงพระบาง 3 คืน”

การเดินทางข้ามดินแดนของนักบวชอาจไม่ได้มีเพียงแค่การแสวงบุญหรือเผยแผ่ศาสนาเท่านั้น แต่การสืบศาสนาหรือสืบทอดองค์ความรู้บางอย่างจากต่างแดนก็เป็นแรงกระตุ้นสำคัญให้เกิดการเดินทางของนักบวช การคัดลอกคัมภีร์จากพื้นที่หนึ่งสู่อีกพื้นที่หนึ่งเป็นเรื่องที่สามารถพบเห็นได้ในนานและรัฐข้างเคียง ตัวอย่างเช่น หนังสือพื้นเมืองกุงสียิธียา ซึ่งพบในวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ แต่ตัวเอกสารระบุว่าคัดลอกโดย อัครธรรมาภิกขุ ในปี จ.ศ. 1196 “เมื่ออยู่วัดช้างค้ำ (จ. น่าน)” หรือในใบลาน เรื่อง คัทธนะฉบับ จ.ศ. 1234 (พ.ศ. 2415) ที่พบในหอพิพิธภัณฑสถานเมืองหลวงพระบางก็พบว่าผู้จารได้ “แต่มีปางเมื่ออยู่เมืองน่านแพร่แล”

อย่างไรก็ตาม การเดินทางของกลุ่มนักเดินทางในลักษณะที่กล่าวมา ไม่ใช่การเดินทางที่จะทำให้ชาวล้านช้างกลายเป็นพลเมืองส่วนหนึ่งของน่าน เพราะชนชั้นปกครองยุคก่อนสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับการมีกำลังคนอยู่ในบังคับของตนและมีความพยายามกีดกันไม่ให้มีการโยกย้ายคนจากพื้นที่ของตนไปพื้นที่อื่น การเดินทางในลักษณะดังกล่าวเป็นการเดินทางเพื่อทำภารกิจมากกว่าจะเป็นการโยกย้ายถาวรสิ่งที่หลงเหลือทิ้งไว้ (หากจะมี) จึงมีเพียงร่องรอยการมีปฏิสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรม ไม่ใช่การมีอยู่ของผู้คนที่ดำรงสืบทอดต่อเนื่องมา

1.3 ชุมชนอพยพ-ครัวกวาดต้อน

การเคลื่อนย้ายคนในลักษณะย้ายไปตั้งชุมชนไม่ถือว่าเป็นสิ่งแปลกประหลาดในอุษาคเนย์ก่อนสมัยใหม่ เพราะภาวะสงครามระหว่างรัฐในยุคจารีตมักให้ความสำคัญ

กับการกวาดต้อนคน ซึ่งถือเป็นทรัพยากรสำคัญ นอกจากนี้ การเกิดสงครามอยู่บ่อยครั้ง หรือการเกิดเหตุพิภพภัย ยังทำให้เกิดการอพยพโยกย้ายชุมชนเพื่อหาแหล่งดำรงชีพ ที่ดีกว่าอยู่บ่อยครั้ง อันที่จริง การอพยพของชุมชนและการกวาดต้อนคนจากแหล่งต่าง ๆ นี้เอง ที่เป็นหัวใจของการฟื้นฟูเมืองน่านขึ้นมาใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เพราะน่าน ในช่วงดังกล่าวมีผู้คนอยู่เบาบาง ไม่เพียงพอต่อการฟื้นฟูเมือง ต่อเมื่อมีการอพยพหนีภัย สงครามของชาวยองและชาวเชียงของใน พ.ศ. 2333 และ 2335 ประชากรของน่าน จึงเพิ่มมากขึ้น เปิดโอกาสให้มีการเริ่มทำกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูรัฐ รวมไปถึงทำให้สามารถ ยกทัพออกไปทำสงครามนอกดินแดนเพื่อกวาดต้อนคน

การเคลื่อนย้ายประชากรในลักษณะดังกล่าว แม้จะทำให้พื้นที่ข้างเคียงกับน่าน ที่สุดอย่างหลวงพระบางเป็นพื้นที่ที่ดูน่าจะได้รับผลโดยตรงและอาจนำไปสู่การโยกย้าย คนขนานใหญ่จนวัฒนธรรมของหลวงพระบางอาจสามารถปรากฏขึ้นในน่านอย่างเด่นชัด แต่การณ์กลับกลายเป็นว่ากลับไม่มีเอกสารที่บันทึกถึงการกวาดต้อนคนดังกล่าวอยู่เลย นั่นเป็นเพราะเงื่อนไขทางการเมืองระหว่างรัฐในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ที่ทั้งน่านและ หลวงพระบางต่างเป็นประเทศราชของสยามร่วมกัน ทำให้ความขัดแย้งใด ๆ ที่มีขึ้น จะถูกสยามไกล่เกลี่ยให้จบลง แม้จะปรากฏว่ามีการกวาดต้อนคนจากพื้นที่ใกล้เคียงกับ แคว้นหลวงพระบางในบริเวณเมืองหลวงภูคามาไว้ที่เมืองเงิน แต่ประชากรกลุ่มดังกล่าว ก็เป็นชาวไทลื้อ (สุวิทย์ ธีรศาสดา, 2557: 60-63) และแม้ในบันทึกของพระวิภาควรรดล (James McCarthy) จะกล่าวถึงความพยายามกวาดต้อนคนตามรอยต่อพรมแดน หลวงพระบางของมูลนายเมืองน่านและระบุถึงการโยกย้ายประชากรจำนวนหนึ่ง จากหลวงพระบางมาน่าน แต่ประชากรเหล่านั้นก็เป็นชาวขมุ, ขะแม, ปรี, ฮอก, และละเมด (McCarthy, 1900: 94) ซึ่งเป็นกลุ่มคนบนที่สูงและไม่ได้เป็นตัวแทนของวัฒนธรรม ล้านช้างแต่อย่างใด

ภายใต้บริบทการเป็นประเทศราชร่วมของสยาม กลับเป็นเวียงจันทน์ที่เป็นพื้นที่ที่มีความเป็นไปได้มากที่สุด นั่นเพราะเวียงจันทน์ทำสงครามกับสยามในช่วง พ.ศ. 2369

รู้จักกันในชื่อ สงครามเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ซึ่งนานมีส่วนร่วมและได้รับสินสงครามเป็นส่วนแบ่งชาวลาว 438 คน ในราชวงศ์พระบรมวงศ์จักรี ยังระบุถึงช่วงเวลาดังกล่าวอีกว่า “...ลาวเมืองหล่มเมืองเลยแก่นท้าวน้ำป่วนรำจำพองน้ำปาดก็แตกตื่นเข้ามาเมืองน่าน มาพึ่งอาชญาหลวงน่านหันแล เราท่านก็มาสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ที่สมภารเจ้าหลวงน่านที่นี้แล ยังแต่เมืองหลวงพระบางบ่เข้ามาทีเื่อะ” (ประชุมพงษาวดารภาคที่ 10, 2461: 159) เรื่องดังกล่าวถูกระบุถึงเช่นกันในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 แต่ด้วยน้ำเสียงที่แตกต่างกัน โดยกล่าวฟ้องว่า เมืองน่านเป็นฝ่ายแห่เข้าไปกวาดต้อนครัวลาวในพื้นที่ดังกล่าวไปเอง จนทางสยามต้องเรียกร้องให้มีการคืนครัวกลับลงมา (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3, 2530: 106–116)

ประชากรที่ได้มาจากช่วงสงครามเจ้าอนุวงศ์นี้เองที่น่าจะเป็นกลุ่มคนที่สามารถยืนยันตัวตนของชาวล้านช้างที่ปรากฏมีในน่านช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ได้มากที่สุด เพราะยังมีการบันทึกเรื่องราวของชาวล้านช้างกลุ่มดังกล่าวในเอกสารยุคหลังที่ชี้ให้เห็นความสืบเนื่องของกลุ่มครัวชาวล้านช้างดังกล่าวมาอีกช่วงหนึ่ง คือ บทความเรื่อง “วิธีจับช้างเถื่อนนครน่าน” ใน วชิรญาณ เล่ม 6 ร.ศ. 116 (วชิรญาณ, 2556: 440-441) กล่าวถึงกลุ่มคนที่เจ้าผู้ปกครองน่านใช้เป็นกำลังหลักในการคล้องช้างว่า “...ใช้กำลังคนพวกลาวที่มาจากเวียงพันพร้าวเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านน้ำบัวบ้านน้ำลัดบ้านดอน [...] คนพวกนี้ไต่ยกเว้นไม่ใช้การอย่างอื่น”

2. หลักฐานยืนยันการมีตัวตนอยู่ของชาวล้านช้างในน่านช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-26

แม้ในบทข้างต้นจะยกตัวอย่างความเป็นไปได้ของการไหลผ่านทางวัฒนธรรมและการเคลื่อนตัวของผู้คนที่อาจทำให้ชาวล้านช้างหรือวัฒนธรรมของชาวล้านช้างสามารถปรากฏขึ้นมาในน่าน แต่จะพบว่า ยังขาดหลักฐานทางวัฒนธรรมที่จะชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าชาวล้านช้างได้ดำรงอยู่และส่งผ่านวัฒนธรรมบางประการมาให้กับน่านในยุคฟื้นฟูใหม่

หากพิจารณาว่า หลักฐานทางวัฒนธรรมที่เห็นได้อย่างเด่นชัดและสามารถจับต้องได้มากที่สุดคืองานศิลปะ การค้นพบงานศิลปะน่านที่มีอิทธิพลของล้านช้างก็ย่อมสามารถช่วยเพิ่มน้ำหนักให้กับการมีอยู่และยืนยันถึงการส่งผ่านทางวัฒนธรรมได้ต่อกรณีนี้ ในบทความเรื่อง “ศิลปะในเมื่อน่าน” โดย สุรศักดิ์ ศรีสำออง ใน *เมื่อน่าน ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปะ* เสนอว่า งานศิลปะของลาวน่าจะส่งอิทธิพลผ่านเส้นทางติดต่อทางช่องเขาตะวันออกของที่ราบน่าน (กรมศิลปากร, 2537) อย่างไรก็ตาม งานศึกษาดังกล่าวไม่ได้ยกตัวอย่างงานศิลปะล้านช้างที่มีอิทธิพลต่อสิ่งก่อสร้างในพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจของน่านอย่างชัดเจน แต่จะไปปรากฏอยู่ที่วัดปรางค์ ในอำเภอบัว จังหวัดน่าน ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจได้รับอิทธิพลจากหลวงพระบางเข้ามาดัดแปลงให้เป็นไปในแบบนิยมของล้านนาสมัยในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22-23 ขณะที่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จะพบอิทธิพลของศิลปะลาวตรงส่วนฐานของพระพุทธรูปบางองค์เท่านั้น งานของเอียรชยาและคณะ (2551: 69-71) เอง แม้พยายามจะชี้โยงความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ของน่านและหลวงพระบางว่าเป็นมูลเหตุให้มีการส่งผ่านอิทธิพลทางศิลปะ แต่กลับไม่ได้ยกตัวอย่างทางศิลปะในน่านที่ปรากฏอิทธิพลของล้านช้างให้เห็นอย่างเด่นชัดแต่อย่างใด

มีสาเหตุเป็นไปได้หลายประการที่ทำให้วัฒนธรรมของชาวล้านช้างไม่ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในน่านยุคฟื้นฟูความเป็นรัฐขึ้นมาใหม่ ทั้ง ๆ ที่มีเอกสารบางส่วนกล่าวถึงชุมชนชาวล้านช้างในน่านแล้วก็ตาม หนึ่งในนั้นคือเรื่องค่านิยมของชนชั้นปกครองซึ่งได้กล่าวไปในเบื้องต้นแล้ว อีกประการหนึ่งคือ ความใกล้เคียงกันทางวัฒนธรรมของไทยวน (ล้านนา) และชาวลาว (ล้านช้าง) ที่อาจทำให้ศิลปะกลมกลืนกันมากไปจนยากจะแยก

ความเป็นไปได้อีกกรณีหนึ่งคือ การกลืนกลายทางวัฒนธรรม เนื่องด้วยชาวล้านช้างเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ท่ามกลางสังคมของชาวไทยวน ทั้งจากน่านเดิม ครีวอพยพจากเชียงของ และครีวกวาดต้อนจากเชียงแสน ทั้งยังน่าจะมีย่านวนน้อยกว่าจำนวนครีวกวาดต้อนจากรัฐไทลื้อ ทำให้กลายเป็นกลุ่มคนส่วนน้อยและมีอิทธิพลในส่วนการกำหนดนโยบายของรัฐได้น้อย จนที่สุดการแสดงออกทางวัฒนธรรมจึงจำเป็นอย่างต้องทำให้กลมกลืนกับประชากร

หลักและกลืนกลายทางวัฒนธรรมไปกับวัฒนธรรมของชาวไทยวนหรือชาวไทยลื้อในนานไป ในที่สุด

2.1 ความเป็นไปได้อื่น ? : หลักฐานวรรณกรรม “คัทธนกุมารชาดก”

แม้ศิลปกรรมจะเป็นตัวเลือกที่สามารถทำให้มองเห็นภาพของอิทธิพลของวัฒนธรรมหนึ่งต่ออีวัฒนธรรมได้อย่างเด่นชัดและดูจับต้องได้มากที่สุด แต่ศิลปกรรมก็ไม่ใช่เพียงตัวเลือกทางวัฒนธรรมเดียวที่วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จะมีได้ ทั้งข้อจำกัดในบริบทแวดล้อมก็อาจส่งผลต่อการปรากฏตัวหรือแยกแยะชุดวัฒนธรรม ทั้งนี้ ยังอาจเป็นไปได้อยู่ที่จะแสวงหาร่องรอยทางวัฒนธรรมอื่นของล้านช้างที่ปรากฏในนาน เช่น ผลงานทางวรรณกรรม

ณ จุดศูนย์กลางของตัวเวียงน่านในปัจจุบัน คือวัดภูมินทร์ที่โด่งดังในเรื่องภาพจิตรกรรมฝาผนังซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 แต่เรื่องราวหลักนั้นมีการกำหนดให้เป็นเรื่องชาดก และเรื่องหนึ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นเนื้อหาหลักของภาพจิตรกรรมฝาผนังคือเรื่อง “คัทธนกุมารชาดก” อันเป็นชาดกนอกนิบาตที่ค่อนข้างแพร่หลายในเขตวัฒนธรรมล้านนา เฉพาะในฐานข้อมูลคลังเก็บโบราณ Digital Library of Northern Thai Manuscripts ก็มีกว่า 10 ฉบับ โดยกระจายตัวอยู่ในจังหวัดลำพูน เชียงราย แพร่ และน่าน โดยฉบับวัดเหมืองหม้อ จังหวัดแพร่ ระบุช่วงเวลาที่บ้านทิกไว้ใน จ.ศ. 1229 (พ.ศ. 2410) ส่วนในฐานข้อมูลของ Digital Library of Lao Manuscripts พบฉบับอักษรธรรมล้านนาในวัดโพธิ์แขวงหลวงน้ำทา ซึ่งใช้ชื่อว่า “ขัตตนาม” ที่เก่าสุดช่วง จ.ศ. 1139 (พ.ศ. 2320)

อย่างไรก็ตาม คัทธนกุมารชาดก ไม่ใช่ชาดกนอกนิบาตที่แพร่หลายแต่เพียงในพื้นที่เขตวัฒนธรรมล้านนา แต่ยังพบชื่อเรื่องภายใต้ชื่อ “คัทธนะ”, “คัทธกุมาร”, “คัทธนาม”, “เสี้ยวवादคัทธนาม”, “คัชนาม” และ “คันทนาม” ปรากฏกระจายตัวอยู่ในพื้นที่วัฒนธรรมล้านช้างด้วยโครงเรื่องในลักษณะคล้ายคลึงกัน เรื่อง “ท้าวคันทนาม” นั้นเป็นนิทานพื้นบ้านที่รู้จักกันค่อนข้างดีในพื้นที่ภาคอีสานของไทย และมีความพยายามนำไปผูกกับโบราณสถานในหลายพื้นที่ให้เป็นนิทานอธิบายภูมิสถาน ในขณะที่ฉบับตัวอักษร

แต่อย่างน้อยที่สุด การมีอยู่ของคัทธนกุมารชาตในน่านนั้นเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ช่วยแสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดระหว่างน่านกับล้านช้างรวมถึงการส่งต่อวัฒนธรรมหรือชุดความรู้ระหว่างกันผ่านงานเขียนที่อยู่ภายใต้การกำกับของศาสนา

2.2 การยืนยันตัวตนและชุมชน ? : กฎหมายอนาจักแลธัมมจักเทียมกัน

หลักฐานทางวรรณกรรมอีกชิ้นหนึ่งที่สามารถช่วยยืนยันการมีตัวตนอยู่ของชาวล้านช้างในน่านได้ คือ ชุดกฎหมายที่เรียกกันว่า “อนาจักธัมมจักเทียมกัน” ในประชุมกฎหมายไทยโบราณ ภาคที่ 1 ระบุว่า “เป็นกฎหมายภาคอีสาน” (ประชุมกฎหมายโบราณไทย เล่ม 1 ว่าด้วยธรรมศาสตร์ปกรณ์ และ กฎหมายพิจารณาอาณาจักรและธรรมเทียบกัน, 2482: ก) และพบกระจายตัวอยู่ภาคอีสานของประเทศไทย รวมถึงในฐานข้อมูลของ Digital Library of Lao Manuscripts ที่ปรากฏในชื่อลักษณะเดียวกัน (อนาจักเทียมธัมมจัก, อนาจักธัมมจัก, ธัมมสาตราษะสาต, อนาจักธัมมจักมาเทียมกัน ฯลฯ) ทั้งในพื้นที่แขวงสะหวันนะเขต, ไชยบุรี, อุบลราชธานี, คำม่วน, หลวงพระบาง และเวียงจันทน์

ทั้งนี้ ตัวกฎหมายดังกล่าวที่ได้รับการบันทึกไว้ในคัมภีร์โบราณไม่ได้พบแค่เพียงในพื้นที่ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและภาคอีสานของประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังพบในพื้นที่บางส่วนในภาคเหนือของไทยด้วย โดยเฉพาะในจังหวัดน่านที่พบในชื่อ “อนาจักแลธัมมจักเทียมกันแลเจ้าเฮย” ฉบับวัดนาปัง (ไม่ปรากฏปี) และ “อนาจักแลธัมมจักเทียมกัน” ฉบับวัดป่าเหมือด (ไม่ปรากฏปี) ชื่อที่คล้ายคลึงกับกฎหมายของชาวล้านช้างไม่ได้เป็นเพียงเรื่องบังเอิญพ้องกันของวัฒนธรรมล้านนา-ล้านช้างเท่านั้น เพราะฉบับที่พบในจังหวัดน่านก็มีเนื้อหาแบบเดียวกันกับที่พบในเขตวัฒนธรรมล้านช้าง รวมถึงการใช้คำว่า “ซ้อย” ซึ่งมักไม่นิยมใช้ในคัมภีร์โบราณของล้านนา ทำให้น่าสงสัยว่าตัวฉบับที่พบในน่านน่าจะคัดลอกตรงตามตัวอักษรมาจากฉบับของล้านช้าง หรือไม่ผู้คัดลอกก็น่าจะเป็นกลุ่มคนที่คุ้นชินกับการใช้รูปศัพท์ดังกล่าว

หากว่ากันที่เรื่องกฎหมายในยุคจารีต พื้นฐานทางวัฒนธรรมของน่านมักยึดโยงอยู่กับกฎหมายของวัฒนธรรมล้านนาเป็นหลัก เมื่อเข้า พ.ศ. 2395 เจ้าผู้ปกครองน่านก็ประมวล

และสร้างชุดกฎหมายเฉพาะของรัฐตนขึ้นมา บทวิเคราะห์กฎหมายอาญาจักรหลักคำของ สรัสวดี อ๋องสกุล ระบุว่า การใช้กฎหมายในเมืองน่านก่อน ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) มี 2 ชนิด คือ มังรายศาสตร์และอาญาจักร (อาญาจักรหลักคำ) (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2559: 135) การมีอยู่ของอนาจักรแลธัมมจักเทียมกันจึงเป็นเรื่องน่าสนใจ เพราะไม่มีความจำเป็นใดที่น่านต้องไปรับกฎหมายของพื้นที่อื่นเข้ามา ทั้งไม่มีตัวบ่งชี้ว่าชุดกฎหมายของล้านช้างจะมีอิทธิพลอย่างเด่นชัดต่อกฎหมายของรัฐน่าน ความเป็นไปได้ในการมีอยู่จึงอาจสืบเนื่องมาจากความสนใจของตัวผู้คัดลอกคัมภีร์เองที่ต้องการเก็บรวบรวมความรู้ หรืออาจเพราะความจำเป็นบางอย่างที่ต้องใช้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายล้านช้าง

ผู้ปกครองในรัฐก่อนสมัยใหม่มักให้คนจากกลุ่มเมืองเดียวกันสังกัดมูลนายร่วมกัน หรืออยู่ในพื้นที่อาณาบริเวณใกล้เคียงกัน เพื่อให้ง่ายและสะดวกต่อการควบคุมคนแน่น่าน จะบัญญัติอาญาจักรหลักคำขึ้นเป็นกฎหมายเฉพาะของดินแดนตน แต่ก็ไม่ได้มุ่งไปทำลายจารีตเดิมของกลุ่มคนต่าง ๆ ทำให้มีความเป็นไปได้ว่า การมีอยู่ของกฎหมายอนาจักรแลธัมมจักเทียมกันนี้น่าน ก็น่าจะมีเหตุมาจากการที่คนในวัฒนธรรมล้านช้างอพยพหรือถูกกวาดต้อนมายังน่าน และมีการนำกฎหมายปกครองของตนติดตามมาด้วย หรือไม่เช่นนั้น ก็มีการส่งคนไปคัดลอกกฎหมายดังกล่าวจากฝั่งวัฒนธรรมล้านช้างเพื่อนำมาใช้และเป็นแนวทางที่ชัดเจนในการจัดการระบบขนบธรรมเนียมของชาวล้านช้างในน่าน

อภิปรายผล

จากหลักฐานลายลักษณ์อักษรและหลักฐานแวดล้อมอีกจำนวนหนึ่งที่ปรากฏชี้ให้เห็นว่า น่านในยุคฟื้นฟูความเป็นรัฐขึ้นใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 นั้น มีชาวล้านช้างที่เข้ามาเป็นประชากรของรัฐอยู่จำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะกลุ่มชาวเวียงจันทน์หลังเหตุการณ์ พ.ศ. 2369

ในแง่การปรากฏของรูปแบบทางวัฒนธรรม นอกจากศิลปกรรมที่ค่อนข้างจะดูคลุมเครือแล้ว ยังปรากฏว่ามีงานวรรณกรรมบางส่วนของล้านช้างที่ปรากฏอยู่ในน่าน

เช่นกัน คือ “คัถณกุมารชาดก”และ “อนาจักแลธัมมจักเทียมกัน” การกำหนดอายุสามารถประมาณได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 จริง แต่ข้อจำกัดในด้านที่นำไปของหลักฐานทำให้ยากจะชี้ชัดได้ว่าคัถณกุมารชาดกเริ่มเผยแพร่ในนาน (และล้านนา) ในช่วงเวลาใดกันแน่ ขณะที่อนาจักแลธัมมจักเทียมกันซึ่งเป็นกฎหมาย สันนิษฐานว่าอาจมาพร้อมกับการเคลื่อนตัวของประชากรล้านช้างมาอย่างนาน

อิทธิพลทางวัฒนธรรมของล้านช้างในนานไม่ค่อยจะปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดนักสาเหตุหนึ่ง เพราะความใกล้เคียงกันของวัฒนธรรมล้านนาและล้านช้างที่สามารถกลืนกันไปได้ และชาวล้านช้างในนานเองก็ไม่ใช่กลุ่มประชากรที่มีจำนวนมากเป็นพิเศษและไม่ได้เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทางการเมืองหรือทางด้านอื่นใดเป็นพิเศษ ทำให้การแสดงออกทางวัฒนธรรมมีอยู่อย่างจำกัด

อย่างไรก็ดี ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ชาวล้านช้างที่เข้ามาอยู่ในนานนั้นเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทในการร่วมฟื้นฟูฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งด้วยการนั้น ทำให้กลายเป็นกลุ่มคนที่มีส่วนร่วมในการสร้างและส่งต่อวัฒนธรรมสืบเนื่องมาสู่ล้านที่เป็นนานในปัจจุบันด้วยเช่นกัน การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ อิทธิพล และตัวอย่างทางวัฒนธรรมของชาวล้านช้างในนานอาจเด่นชัดขึ้นกว่านี้ หากมีการสำรวจหลักฐานและการเทียบเคียงที่มากขึ้นต่อไปในภายภาคหน้า

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2461). *ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 10*. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- _____. (2462). *ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 11*. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- _____. (2483). *ประชุมกฎหมายโบราณไทย เล่ม 1 ว่าด้วยธรรมศาสตร์ปกรณ และกฎหมายพิจารณาอาณาจักรและธรรมเนียม*. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2530). *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3*. สหประชาพานิชย์.
- _____. (2537). *เมืองน่าน ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปะ*. ขวนพิมพ์.
- เจียรนัย อักษรดิษฐ์, ม.ล. สุรสวัสดิ์, สุสสวัสดิ์ และภานุพงษ์ เลหาสม. (2551). *ลวดลายพุทธศิลป์น่าน*. สันติภาพแพ็คพรินท์.
- นิติลักษณ์ แก้วจันดีและวัชรพล พุทธรักษา. (2560). *กฎหมายโบราณอีสาน: สถานภาพองค์ความรู้และข้อคิดเห็นบางประการ, เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ การสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ครั้งที่ 16 ประจำปีการศึกษา 2559* (น. 79-99). คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. *วชิรญาณ เล่ม 8/24*. (2556). *วชิรญาณ/มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- เมเนเจอร์ออนไลน์. (2559, 10 เมษายน). *ข่าวภูมิภาค ภาคเหนือ: วิจารณ์หึ่ง! น่านหลุดโมเดลพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา*. <https://mgronline.com/local/detail/9590000036722>
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2559). *พินิจหลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา*. ศูนย์ล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุวิทย์ ธีรศาสด. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่มที่ 2*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง (ปริวรรต). (2528). หนังสือพื้นนาเมืองน่าน.
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

McCarthy, J. (F.R.G.S.). (1900). *Surveying and exploring in Siam*. J. Murray.

Author

Boripat Inpata

History Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Sisaket Rajabhat University 319 Thaiphantha Rd., Pho Sub-district,
Mueang District, Sisaket Province 33000

Tel: 094-785-1628 Email: ninetails304@gmail.com